

آینده پژوهی تحولات مرزی و چالش‌های ایران در تأمین امنیت پایدار مرزی کشور مجید صفری صوفیانی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۰

چکیده

امنیت مرزی همواره به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین و با اهمیت‌ترین ارکان حیات کشورها به‌شمار می‌رود و از این‌رو مهم‌ترین دغدغه حکومت‌ها نیز تأمین امنیت پایدار این مناطق بوده است. کشور ما ایران به علت ویژگی‌های خاص جغرافیایی، تاریخی، مذهبی، سیاسی و اقتصادی‌اش از جمله کشورهای بوده است که همواره از طرف ابرقدرت‌ها مورد مداخله قرار داشته است. در همین راستا مناطق مرزی ایران نیز به انواع مختلف تحت تأثیر تهدیدهای امنیتی قرار گرفته است و در سالیان اخیر نیز تحولات مرزی بوجود آمده در منطقه باعث ایجاد چالش‌هایی برای برقراری امنیت در مناطق مرزی کشور گردیده است. این پژوهش با هدف آینده‌پژوهی تحولات مرزی و چالش‌های ایران در تأمین امنیت پایدار مرزی کشور از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی صورت گرفت و از نظر هدف کاربردی بود و با کمک تکنیک دلفی به‌منظور شناسایی و رتبه‌بندی چالش‌های کشور در تأمین امنیت پایدار مرزی پرداخته شده است. جامعه آماری ۱۵ نفر از فرماندهان پاسگاه‌های مرزی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی با سابقه خدمت در مرزبانی به‌عنوان خبرگان در پژوهش بوده است. نتایج این پژوهش ضمن تعیین، به قدرت‌رسیدن مجدد طالبان در افغانستان، مشکل کمبود منابع آبی کشور و جنگ آذربایجان و ارمنستان به‌عنوان تحولات اخیر مرزی ایران نشان داد که مهم‌ترین چالش‌های ایران در تأمین امنیت پایدار مرزی کشور تهدیدهای امنیتی و دفاعی، شکاف‌های توسعه پایدار، ثبات درازمدت مناطق مرزی، ناهنجاری‌های مرزی و خشکسالی و کمبود آب می‌باشد. بر این اساس پیش‌بینی می‌شود در آینده این دسته از تحولات نقش پررنگ‌تری بر چالش‌های ایران در برقراری امنیت پایدار مرزی کشور ایفا کنند که اتخاذ سیاست‌های مرتبط جهت مدیریت این تحولات پیشنهاد شده است.

کلید واژه‌ها: تحولات مرزی، امنیت پایدار، مناطق مرزی ایران، آینده پژوهی.

استناد فارسی (شیوه‌ی APA، ویرایش ششم، ۲۰۱۰؛ شیوه‌ی APSA)

صفری صوفیانی، مجید (بهار ۱۴۰۳). «آینده‌پژوهی تحولات مرزی و چالش‌های ایران در تأمین امنیت پایدار مرزی». پژوهشنامه تاریخ، سیاست و رسانه، سال هفتم، شماره ۱، پیاپی ۲۵، صص ۱۵۸-۱۳۱.

^۱ دانش‌آموخته دکتری مدیریت، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران. ایمیل: fatmhsfry336@gmail.com

کپی‌رایت © ۲۰۱۰، ایسک (اندیشکده مطالعات راهبردی کریمه شیراز). این متن، مقاله‌ای برای دسترسی آزاد است که با توجه به استاندارد بین‌المللی (Creative Commons Attribution) CCA نسخه 4.0 توزیع شده است و به دیگران اجازه می‌دهد این اثر را با رعایت شرایط، آن را با دیگران به اشتراک بگذارند و مطالب را اقتباس کنند.

۱. مقدمه

مرزها^۱ از جمله موضوعات جغرافیایی، سیاسی هستند که جایگاه برجسته‌ای دارند و مناطق مرزی به جهت تماس به محیط‌های داخلی و خارجی همواره از ویژگی‌های خاصی برخوردارند (لطفی، ۱۴۰۰: ۹۱). مرزهای هر کشوری، جهت برقراری نظم و امنیت داخلی و جلوگیری از ورود نیروهای خارجی به داخل آن کشور، از مهم‌ترین و برجسته‌ترین مسائل جغرافیایی، سیاسی و انتظامی کشورها محسوب می‌شوند. مناطق مرزی و خطوط مرزی نقش جدا کننده واحدهای سیاسی را از یکدیگر به‌عهده دارند. اهمیت مرزها در قرون گذشته مطالعات و تحقیقات مختلفی را در مورد مرزها به‌ویژه مرزهای بین‌المللی^۲ شکل داده است. البته روند مطالعات مرزها در قرون گذشته به ویژه در قرن بیستم بیشتر جنبه تاریخی مرز، توافق بر سر حد و مرزها، محدودیت‌ها، علامت گذاری و مسائل مربوط به آن را شامل می‌شد. در مفاهیم مربوط به مرز، راه‌های محدودسازی و علامت‌گذاری مرزها، تا حدی در کنترل و حفظ مرزها و رشد درک مرزهای بین‌المللی، پیشرفت‌های خوبی ایجاد کرده است (Jahanparvar et al, 2014: 59).

از آنجا که شناخت ماهیت، کارکردها و اشکال مختلف مرز در شکل‌گیری روابط و تعامل بین مردم، کشورها، ملت‌ها و حکومت‌ها مقام ویژه‌ای دارد، شناخت این مسائل با توجه به تحولاتی که در جهان رخ دادن است می‌تواند کمک شایسته‌ای در زمینه تعامل مناسب و منظم و بدون ایجاد چالش و درگیری بین کشورها را سبب شود (Chang, 2010: 19). اساساً فلسفه اصلی تشکیل دولت دو موضوع اساسی است، اول تضمین امنیت شهروندان و دوم پیگیری منافع عمومی. بنابراین وظیفه اصلی دولت‌ها تأمین امنیت است، از حفظ امنیت مرزها^۳ گرفته تا حفظ امنیت شهرها و تضمین امنیت شهروندان (لطفی، ۱۴۰۰: ۹۱).

در عصر حاضر، یکی از دغدغه‌های اصلی دولت‌ها برقراری امنیت^۴ در مناطق مرزی است. با این حال هر اندازه که این مناطق از نظر جغرافیایی وسیع‌تر یا از نظر جمعیتی متفاوت و متنوع‌تر باشند، چالش‌های بیشتری نیز در این زمینه وجود خواهند داشت. گستردگی و تنوع مرزها مسائلی مانند فاصله از مراکز، انزوای جغرافیایی، عدم سکونت و جابجایی دائمی جمعیت، مبادلات مرزی نامنظم، تفاوت‌های فرهنگی، قومی و مذهبی با مناطق داخلی کشور و مناطق خارجی را به همراه دارد، که می‌تواند در توسعه مناطق مرزی که جزء مهم‌ترین پیش نیازها برای پایداری اقتصادی و پیشرفت یکپارچه و هم‌زمان کشور به شمار می‌رود، مشکل‌ساز باشند (ثنائی‌پور و زیودار، ۱۴۰۰: ۶۶۰).

1. borders

2. International borders

3. Border security

4. Security

جمهوری اسلامی ایران در ۳۰ سال گذشته به یک بازیگر اصلی در خاورمیانه و منطقه خلیج فارس تبدیل شده است. از زمان انقلاب اسلامی، ایران نه تنها در سیاست خلیج فارس بلکه در آسیای مرکزی و به طور کلی خاورمیانه، حکومتی اثرگذار بوده است. به طوری که در منطقه بی‌ثبات خاورمیانه، توانسته است یکی از امن‌ترین و با ثبات‌ترین مرزها را ایجاد و مدیریت نماید. امنیت ایجاد شده مرهون تلاش‌های گسترده و همه‌جانبه‌ای است که در این مرز و بوم صورت گرفته است (پولادی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۵).

ژان بودن^۱، نظریه‌پرداز مشهور سیاسی فرانسوی، قرن‌ها پیش نوشت که سیاست خارجی یک کشور با موقعیت جغرافیایی آن تعیین می‌شود. این در مورد جمهوری اسلامی ایران نیز صادق است، کشوری نسبتاً بزرگ با مساحت ۱/۶۴۸/۰۰۰ کیلومتر مربع، که در شمال توسط دریای خزر و جمهوری‌های ارمنستان، آذربایجان و ترکمنستان احاطه شده است. در شرق توسط افغانستان و پاکستان، در جنوب در کنار خلیج فارس و خلیج عمان، و در غرب توسط ترکیه و عراق. یکی از نگرانی‌های اصلی ایران، همواره امنیت مرزی آن بوده است. با نگاهی به نقشه، می‌توان دید که ایران توسط همسایگان دوست و غیر دوست خود احاطه شده است (امیل^۲، ۲۰۰۸: ۲).

مرزهای سیاسی ایران مدام و در طول سالیان متشنج بوده است. همسایگی با ۱۵ کشور و وسعت طولانی مرزهای زمینی و آبی، و تنوع تعاملات با هر یک از کشورهای هم‌جوار، مشکل مرزی را به یکی از مشکلات سیاسی اصلی تصمیمات کشور تبدیل کرده است. جمهوری اسلامی ایران به دلیل موقعیت ژئواستراتژیک و تعامل با بازیگران داخلی و جهانی در حال حاضر در مرکز یک فشار و کشش جهانی قرار دارد و هدف اصلی رهبری فعلی در تهران حفظ موقعیت ممتاز ایران در یک موازنه در حال تغییر قدرت است. مرزهای سیاسی ایران همواره در طول تاریخ پر تنش بوده و به عنوان مهم‌ترین مساله سرزمینی و حاکمیتی ایران محسوب می‌شوند. همسایگی با ۱۵ کشور، دارا بودن مرزهای زمینی و آبی و همچنین تنوع در نحوه تعامل با هر یک از کشورها از گذشته تا به حال و تحولات اخیر منطقه، چالش‌های مرزی را به مهم‌ترین دغدغه کشور در تصمیم‌گیری‌های سیاسی کشور تبدیل کرده است (تکمیل همایون، ۱۳۸۰: ۶۸).

در این میان مرزهای شرقی کشور، دارای پتانسیل بسیار بالایی برای ایجاد ناامنی می‌باشند که در صورت عدم کنترل، ممکن است به بحران امنیت ملی تبدیل شود. امنیت مرزهای شرقی کشور به علت ویژگی‌های خاص اقلیمی، مذهبی، قومی و جغرافیایی همواره برای ایران یکی از مسایل چالش برانگیز در تحولات مرزی بوده است. در این راستا نبود امکانات لازم برای پایش مداوم مناطق مرزی استراتژیک، گستردگی این مرزها، بی‌ثباتی دولت‌های همسایه یا اتخاذ سیاست‌های خصمانه

^۱. Jean Bodin

^۲. Emile

از طرف آنها و وجود گروه‌های تکفیری همواره بر این چالش‌ها افزوده است (پولادی و همکاران، ۱۳۹۵:۱۲۶).

یکی از تحولات اخیر در مرزهای شرقی کشور به قدرت رسیدن طالبان در افغانستان بود. با روی کار آمدن طالبان، فضای منطقه به شدت امنیتی شده است. افزایش تنش‌های مرزی با کشورهای مختلف و استفاده از این تنش‌ها برای کسب توجه رقبای منطقه‌ای و جهانی کشورهای همسایه افغانستان، می‌تواند پیامدهای به شدت ناگواری بر اوضاع پیچیده منطقه داشته باشد. در پیش گرفتن سیاست تنش‌های مرزی برای طالبان در سطح منطقه‌ای نیز منفعتهای زیادی را به بار می‌آورد، به خصوص تنش مرزی با جمهوری اسلامی ایران، زمینه حمایت کشورهای رقیب ایران در منطقه به خصوص برخی کشورهای حوزه خلیج فارس را از این رژیم فراهم نموده و می‌تواند در صورت تبدیل شدن به یک رویه ایران را با چالشی جدی در مرزهای شرقی خویش مواجه کند (شاهین، ۱۴۰۱:۲).

از دیگر چالش‌های ایران بحران کمبود منابع آبی است. کشور ایران به علت قرار گرفتن در منطقه ای گرم و خشک با بحران آب روبه رو است و همواره بر سر مدیریت منابع آب مشترک خود با کشورهای همسایه اختلاف داشته است. چالشهای ایران با همسایگان خود در حوضه منابع آبی هم در شرق و شمال شرق ایران یعنی دو کشور (افغانستان و ترکمنستان)، در غرب (عراق) و شمال غرب یعنی سه کشور (ارمنستان، آذربایجان و ترکیه) مطرح است (زینتی فخرآباد و عسگری، ۱۴۰۰:۷).

از دیگر تحولات در مرزهای ایران می‌توان به تنش‌های مرزی ارمنستان و جمهوری آذربایجان اشاره کرد. در نتیجه جنگ دوم قره باغ، دو تحول مهم مرزی در منطقه قفقاز جنوبی رخ داد. تحول اول در مرز مشترک ایران با جمهوری آذربایجان بود که با بازگشت مناطق جبرائیل، فیضولی و زنگیلان در جنوب منطقه ناگورنو- قره باغ به حاکمیت جمهوری آذربایجان، ۱۳۲ کیلومتر از مرز مشترک ایران با این کشور پس از سه دهه تکمیل شد و رسمیت یافت. دومین تحول مرزی نیز در مرز مشترک جمهوری آذربایجان و ارمنستان روی داد و با بازگشت مناطق زنگیلان، قبادلی، لاجین و کلیبجر در سمت غرب و جنوب غربی منطقه ناگورنو- قره باغ به حاکمیت جمهوری آذربایجان، مرزهای این کشور نیز با ارمنستان پس از سه دهه تکمیل و رسمیت یافت. در چنین شرایطی، عدم تعیین حدود مرزهای جدید و نیز اختلافات جمهوری آذربایجان و ارمنستان بر سر نحوه تفسیر و اجرای بند نهم موافقتنامه آتش بس قره باغ موجب شد تنش‌های متعدد مرزی بین دو کشور طی یک سال گذشته روی دهد. در این بین چالش‌های مورد تصور برای ایران قطع ارتباط ترانزیتی ایران از طریق ارمنستان، انسداد مرز زمینی مشترک ایران و ارمنستان، تغییر موازانه قوا در منطقه قفقاز و حضور نیروهای تکفیری، تروریستی و نیابتی ذکر شده است (Kaleji, 2022: 1).

مطالعات مرزها در دهه‌های اخیر بار دیگر جایگاه برجسته‌ای در مطالعات علمی پیدا کرده است. قدرت محرک برای تجدید مطالعات مرزها از شکل‌گیری برخی ادعاها مانند پایان تاریخ، جهانی

شدن و تجارت آزاد که معتقد به قلمروزدایی و جهان بدون مرز بودند، سرچشمه می‌گیرد، هرچند حقایق بیشتری وجود دارد که مرزها سرزمین‌های درون محوطه‌ای تقسیم‌شده را در مناطق مختلف محدود می‌کنند و نحوه برقراری رابطه و پذیرش آن و محدوده آزادی حرکت از موضعی به موقعیت دیگر را مشخص می‌کند. این تغییرات و نظریه‌ها ذهن را به سمت جنبه‌ها و مسائل نادیده گرفته شده در مرز شناسی و مشکلات ناشی از رویکردهای نوین مرزی سوق می‌دهد. یکی از جنبه‌های مهم مطالعات مرزها که به دلیل جهانی شدن و تغییرات مربوط به آن جایگاه برجسته‌ای پیدا می‌کند، مدیریت مرزها است که پیش از این نادیده گرفته می‌شد و چندان مورد توجه قرار نمی‌گرفت. این جنبه مرزی با توسعه ارتباطات و تغییرات دیگر در قرن بیست و یکم توانست خود را به‌عنوان یک ضرورت برای کشورها معرفی کند و جایگاه برجسته‌ای در برقراری نظم و امنیت در کشورها به دست آورد (Jahanparvar et al, 2014: 59).

مرزهای بین‌المللی به عنوان حدودی که نهادهای سیاسی را از یکدیگر تفکیک می‌کنند اهمیت ویژه‌ای دارند و کشورها تلاش فراوانی برای نظارت بر آنها انجام می‌دهند اما چالش‌هایی که کشورها از مرز با آن مواجه هستند تنها با کنترل امنیتی و پلیسی خطوط مرزی قابل حل نیست و این‌جاست که مدیریت مرزی اهمیت پیدا می‌کند. کشورها از طریق مرزهای بین‌المللی به‌عنوان زیر سیستم‌های اقتصاد جهانی شناخته می‌شوند و هر کشور سیاست و برنامه‌های اقتصادی جداگانه‌ای دارد که براساس منافع و مصالح خود تنظیم می‌کند. از سوی دیگر، چالش‌های مرزی با ایجاد تهدیداتی، کشورها را به شکل‌های مختلف تحت تأثیر قرار داده و به بیان دیگر با خطرات متنوعی مواجه می‌سازد و نظم و امنیت آنها را با مشکلاتی مواجه می‌کند (لطفی، ۱۴۰۰: ۹۱).

در این ارتباط، برخی از کشورها به استراتژی نظامی روی آورده‌اند و سعی کرده‌اند با تقویت نیروهای نظامی و نظارت‌های شدید امنیتی، به امنیت در مناطق مرزی دست یابند. این استراتژی تا حدودی مؤثر است، اما نمی‌توان انتظار آن را داشت که نتایج بلندمدتی به‌دست‌آید. در این راستا در سالیان اخیر استراتژی‌های دیگری طراحی شده است که به جای تقویت نیروهای نظامی بر نیروهای اجتماعی و اقتصادی استوار است. دیدگاه‌های جدید برای تضمین امنیت در مناطق مرزی بر استراتژی توسعه پایدار این مناطق تأکید دارد، به این شکل که با گسترش توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق مرزی کشور بتوان امنیت پایدار مرزی^۱ این مناطق را تأمین کرد (ثنائی پور و زیودار، ۱۴۰۰: ۶۶۰).

این جنبه مرزی با توسعه ارتباطات و تغییرات دیگر در قرن اخیر توانست خود را به‌عنوان یک ضرورت برای کشورها معرفی کند و جایگاه برجسته‌ای در برقراری نظم و امنیت در کشورها به دست آورد. بر این اساس، ایجاد امنیت پایدار در مناطق مرزی کشور از دغدغه‌های همیشگی سیاستگذاران امنیت کشور بوده است. با وجود گستردگی ادبیات تحقیقات تجربی در مورد تحولات مرزی و

^۱. Sustainable border security

چالش‌های کشور در ارتباط با این موضوع، مطالعات چندانی در کشور روی آن صورت نگرفته است. مهم‌ترین موضوعی که در این تحولات مرزی امروز ایران مطرح می‌شود، این پرسش است که چالش‌های مرزی ایران در آینده چیست؟ و نقش آنها در تأمین امنیت پایدار مرزی کشور چگونه خواهد بود؟ با توجه به مطالب بیان شده هدف از این مطالعه آینده پژوهی از تحولات مرزی و چالش‌های پیش روی ایران در تأمین امنیت پایدار مرزی کشور می‌باشد.

۲. پیشینه

- لطفی (۱۴۰۰) تحقیق با عنوان (چالش‌های امنیت ملی در مرزهای ایران و ترکیه. مطالعه موردی: اقتصاد مرزی مرز بازرگان) انجام داده است. هدف اصلی این تحقیق عبارت از تبیین و تحلیل رابطه اقتصاد مرزی با چالش‌های امنیت ملی در مرزهای ایران به ویژه در مرزهای ایران و ترکیه بود. تحقیق با استفاده از روش تحلیلی- تبیینی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مقالات و اسناد کلان انجام شده است. روش جمع‌آوری داده‌ها نیز کتابخانه‌ای و با استفاده از مقالات علمی- پژوهشی بود. ابزار گردآوری اطلاعات فیش‌برداری و استفاده از جداول و نمودارها و نیز نقشه‌ها است. نتایج نشان داد که بین اقتصاد مرزی با چالش‌های امنیت ملی در مرزهای ایران به ویژه در مرزهای ایران و ترکیه رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. مرز ایران و ترکیه فرصت‌ها و تهدیدهایی را برای دو کشور در بر دارد. در واقع در کنار فرصت‌های اقتصادی ایجاد شده، باید به تهدیدات و تنش‌هایی چون منازعات هیدروپلیتیک، مسئله کُردها، ملاحظات ناشی از پیوند استراتژیک ترکیه و ایالات متحده، مسائل ایدئولوژیکی طرفین و تعدد دیدگاه‌های ژئوپلیتیکی ترکیه توجه شود.

- قربانی سپهر و همکاران (۱۳۹۸) تحقیقی با عنوان (تهدیدهای امنیتی مانعی در تحقق توسعه پایدار مناطق مرزی نمونه پژوهی: جنوب شرق کشور) انجام دادند. این تحقیق با روش توصیفی تحلیلی و بر پایه یافته‌های کتابخانه‌ای به دنبال پاسخ به این سؤال بود که مؤلفه‌های تهدیدزای امنیتی در منطقه مرزی جنوب شرقی کشور کدامند و چه تأثیراتی در آن منطقه برجای گذاشته است؟ جهت پاسخ به این سؤال، ده شاخص مرتبط در نظر گرفته شد. نتایج، نشان داد که تهدیدهای امنیتی در منطقه جنوب کشور مانعی در تحقق توسعه پایدار آن به‌شمار می‌رود و بر این اساس بیان شد که شناخت این تهدیدها می‌تواند برای کاهش و مدیریت ناامنی‌های موجود در منطقه مرزی جنوب شرق کشور، کارایی لازم را داشته باشد.

- پولادی و همکاران (۱۳۹۵) تحقیقی با عنوان (الگوسازی عوامل تأمین کننده امنیت پایدار مرزی؛ مطالعه موردی: مرزهای شرقی ایران) انجام دادند. در این تحقیق با استفاده از روش تحلیلی- توصیفی و با هدف شناخت وضعیت و چالش‌های فراروی امنیت پایدار در افغانستان، به نقش تخریبی ناتو و نیروهای خارجی در تضعیف امنیت در افغانستان پرداخته شده و بر اساس اسناد معتبر و تحلیل

محتوا، وضعیت موجود افغانستان را مورد کنکاش قرار داده و ضمن ارزیابی چالش‌های پیش رو امنیت پایدار در منطقه، نقش ناتو و نیروهای خارجی در بی‌ثبات سازی افغانستان و گسترش ناامنی، تروریسم و تجارت مواد مخدر را بررسی کرده است.

- التیامی نیا و کامران (۱۳۹۵) تحقیقی با عنوان (امنیت ملی و فضاهای پیرامونی ایران، چالش‌های پیش رو مطالعه موردی: شرق ایران و افغانستان) انجام دادند. در این تحقیق به کمک روش نظریه‌پردازی داده بنیاد، الگوسازی عوامل مؤثر بر ایجاد امنیت پایدار در مرزهای شرقی کشور صورت گرفت. مطابق الگوی بدست آمده، سه دسته عمده عوامل مداخله‌گر شامل محرومیت‌های فرهنگی، قاچاقچیان بین‌المللی، حساسیت‌های قومی، نحوه تعامل نخبگان با موضوع، عوامل علی شامل تمرکز بر ساخت هویت درون‌زا، افزایش توان نظامی داخلی، برنامه‌ریزی و سیاستگذاری و عوامل زمینه‌ای یعنی گسترش زیرساخت‌های اقتصادی - زیست‌محیطی، فرهنگی - اجتماعی، امنیتی - پدافند غیرعامل، سیاسی - قانونی و مذهبی در ایجاد ناامنی مرزهای شرقی تأثیرگذار تشخیص داده شد.

- احمدی و دادجو (۱۳۹۱) مقاله‌ای با عنوان (توسعه پایدار مناطق مرزی؛ راهبرد اساسی حفظ امنیت مرزها) انجام دادند. در این مقاله به معرفی توسعه پایدار مناطق مرزی به‌عنوان راهبرد اساسی حفظ و گسترش امنیت مرزها به بررسی یکی از مناطق مرزی کشور بر اساس این دیدگاه پرداخته است و هدف اساسی آن ارائه راهکارهای مناسب برای دستیابی به توسعه پایدار در مناطق مرزی می‌باشد. در این پژوهش از روش‌های توصیفی و تحلیلی استفاده شده است؛ در تحلیل‌های کمی از مدل‌ها، روش‌ها و نرم افزارهای آماری بهره گرفته شده است. در این پژوهش، پس از بررسی نظریه‌ها در خصوص توسعه پایدار مناطق مرزی، با انتخاب منطقه مرزی شهرستان بجنورد در استان خراسان شمالی به عنوان مطالعه موردی نشان داد که تغییرات شاخص‌های اجتماعی به دلیل مرزی بودن منطقه، طی ده سال اخیر در جهت تحقق توسعه پایدار نبوده است. همچنین با تحلیل ساختار فضایی - مکانی منطقه مشخص گردید که امکانات در منطقه مطابق الگوی مناسب توزیع نشده و در جهت تحقق توسعه پایدار نمی‌باشد.

- جهانپور و همکاران (۲۰۱۴) مطالعه‌ای با عنوان (مدیریت مرزی، به‌عنوان استراتژی دولت‌ها برای حفظ نظم و امنیت در کشور) انجام دادند. این مطالعه ضمن بیان مفهوم مدیریت مرز، وضعیت مدیریت مرزها را در زمینه‌های مختلف هدف، سایبری و هویت و ارتباط آن با نظم و امنیت در داخل کشور تبیین کرده است و نشان داد که کشورها باید مرزهای خود را در زمینه‌های مختلف فضای عینی، فضای مجازی و یکسان (ادراکی) برای بهره‌گیری از منافع و فرصت‌های خارج از کشور باز کنند و مرزهای خود را تا کنترل نمایند تا ناامنی‌ها و چالش‌های خارج از کشور نتواند بی‌نظمی و ناامنی را وارد کشور و جامعه کند. این امر با مدیریت مرز امکان پذیر است.

۳. مبانی نظری

۳-۱. مرز

مرز یکی از مفاهیمی است که کاربردهای مختلفی در زمینه‌های مختلف سیاسی، تجاری، فرهنگی و جغرافیایی پیدا می‌کند. مرز در دو مفهوم عینی مانند مرزهای رسمی کشورها و ذهنی مانند مرزهای اعتقادی مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین می‌تواند باز، بسته یا ضعیف و قوی باشد. مرزهای سیاسی مهم‌ترین عامل برای تشخیص و تفکیک یک واحد سیاسی از واحدهای دیگر هستند. علاوه بر این، وجود این خطوط است که وحدت سیاسی را در یک سرزمین ممکن می‌سازد (رضازاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۶). از منظر واژه شناسی، مرز به خط تقسیم مابین موجودیت‌های سیاسی اشاره دارد (Flint, 2006: 132). تاکنون تعاریف زیادی از مرز عنوان شده است که از آن بین به باور، درایسدن و بیلک^۱ مرز به پدیده‌های فضایی اطلاق می‌شود که منعکس‌کننده قلمرو حاکمیت سیاسی یک حکومت بوده و مطابق قواعد خاصی در مقابل حرکت انسان و انتقال کالا مانع ایجاد می‌کند. در تعریف دیگری از مرز آمده است که مرزها خطوطی هستند که حد نهایی قلمرو تحت حاکمیت دولت یک ملت را مشخص می‌کنند. مرز عامل شناسایی و جدایی یک واحد سیاسی یا یک کشور از سایر واحدهای همسایه است. به عبارت دیگر مرز خطی فرضی در فضا است که جداکننده دو ملت، دو کشور و دو نظام حکومتی است. مرزها شکل خاصی را برای کشور ایجاد می‌کنند و از طریق آن کشور می‌تواند با دیگر کشورهای جهان ارتباط برقرار کند (Blatter, 2005: 3). همچنین مراد از مناطق مرزی نواحی جغرافیایی مجاور مرز است که شهرها روستاها و اجتماعات انسانی را در بر می‌گیرد (پیشگامی فرد و میرزاده کوهشاهی، ۱۳۹۳: ۶۵).

مرزهای ملی، مرزهای جغرافیایی یک ملت را نشان می‌دهند و سرزمینی را که دولت‌ها در آن صلاحیت قانونی را بر ساختارها، اقدامات و افرادی که در داخل مرزها زندگی می‌کنند اعمال می‌کنند، تعریف می‌کنند. اصطلاح مرز اغلب با مرزی همراه است که برای کنترل و در برخی موارد برای جلوگیری از جریان افراد، کالاها و خدمات به یک کشور ایجاد شده است. از این رو، مرزها اغلب با ایجاد یک محیط امنیتی برای کنترل ورود به قلمرو یک کشور مستقل مرتبط هستند. هویت خاص مرز اهمیت مرز را افزایش و باعث توجه بیشتر به مدیریت آن می‌شود. چراکه مرزها زنده هستند و در برابر سو استفاده آسیب پذیرند. یک کشور باید ارتباط و مشارکت مستمر با کشورهای دیگر داشته باشد تا بتواند از طریق مرزهای کشور در زمینه‌های مختلف هویتی ارتباط برقرار کند (Gerstein et al, 2018: 1).

نواحی جغرافیایی مجاورت مرزها که شهرها، روستاها و بطور کل اجتماعات انسانی را تحت پوشش قرار می‌دهد به مناطق مرزی مرسوم است (Gregory et al, 2009: 53). همچنین شهرهای

¹. Drysdale & Blake

مرزی مناطق با اهمیت از نظر مسایل جمعیتی و شاخص‌های اقتصادی در مناطق مرزی می‌باشند. در تعریف امنیتی از شهر مرزی باید تأثیرات مستقیم حاصل از آن سوی مرز در این سوی مرز مینا باشد (You et al, 2018:476).

مناطق مرزی به علت مجاورت با کشورهای همسایه و شرایط جغرافیایی و سیاسی حاکم بر این کشورهای خارجی، ویژگی‌های مختص به خود را دارد. چنانچه این ویژگی‌ها مورد توجه قرار نگیرد، اثرات منفی بر روند توسعه و امنیت مناطق گذاشته و به‌عنوان تهدیدی در برابر توسعه عمل خواهد کرد. اما اگر مورد توجه قرار گرفته و در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه این مناطق، به‌کار گرفته شوند، اثرات مثبتی از خود به‌جای گذاشته و از تهدید به فرصت تبدیل می‌شوند (قربانی سپهر و همکاران، ۱۳۹۸:۱۱۷).

اگر مرزها را به‌عنوان مانع در نظر بگیریم، حداقل چهار کارکرد را می‌توان برای آن‌ها متصور شد: نقش مرزها به‌عنوان مانع دفاعی، مانع اقتصادی، مانع اجتماعی و مانع سیاسی، نقش و کارکرد مرزها در طول زمان تغییر می‌کند و امروزه با پیشرفت تکنولوژی، ارزش عملکرد دفاعی مرزها کاهش یافته و اغلب دولت‌ها برای تضمین امنیت خود به تقویت مرزها اعتقادی ندارند (لطفی، ۱۴۰۰:۹۴).

۲-۳. امنیت مرزی

نیاز به امنیت و رفتار امنیت جویانه یکی از کهن‌ترین نیازهای بشر و انگیزه کنش او و از اساسی‌ترین اهداف اجتماعات انسانی است. تعداد کثیری از دانشمندان علوم انسانی، امنیت را در ردیف مهمترین نیازهای انسانی قرار داده‌اند. سلسله مراتب نیازهای مزلو، امنیت را پس از معیشت و نیازهای فیزیولوژی در ردیف دوم اولویت نیازهای ضروری انسان قرار می‌دهد. در نظام جهانی معاصر، مهم‌ترین موضوعات امنیت اجتماعی قبیله‌ها، عشیره‌ها، ملت‌ها، تمدن‌ها، مذاهب و نژادها هستند. عموماً ممکن است به‌صورت هم‌زمان چهار نوع امنیت مختلف شامل امنیت شهروندان، امنیت ملت، امنیت رژیم و امنیت حکومت مطرح باشد (پولادی و همکاران، ۱۳۹۵:۱۳۲).

امنیت یکی از مهم‌ترین اهداف و امیال انسانی است و پیوند ناگسستنی با فطرت انسانی دارد. مهم‌ترین نیاز هر جامعه، کشور، خانواده و حتی یک فرد در وهله اول امنیت است، بنابراین وجود اطمینان در مورد جان، مال و ناموس و ... امنیت نامیده می‌شود (Alkire, 2003:31). همانطور که بیان شد مرز مهم‌ترین عامل برای شناسایی و تفکیک واحد سیاسی از واحدهای دیگر است که وحدت سیاسی را در سرزمینی که حتی فاقد هرگونه وحدت طبیعی و انسانی است، ممکن می‌سازد. مسأله امنیت مرزی بر توسعه و امنیت کشور تأثیر گذاشته، به‌گونه‌ای که کشورهایی که مناطق مرزی ناامنی دارند، به دلایل مختلف، این ناامنی‌ها در داخل کشور گسترش یافته و به تدریج امنیت

کل کشور تحت تاثیر قرار گرفته و بیان دیگر، این ناامنی اخلال در سیستم‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نظامی کل کشور را باعث خواهد شد (Pullin et al, 2013: 19).

امروزه با تحولاتی که رخ داده است، مرزها نیز نسبت به قبل اهمیت بیشتری پیدا کرده و در برقراری امنیت جایگاه برجسته‌ای یافته‌اند. برقراری امنیت در مناطق مرزی هر کشور یکی از وظایف اصلی نظام سیاسی حاکم در آن کشور است. در کشور ایران، موضوع تحولات امنیتی و چالش‌های مرزی و برقراری امنیت در این مناطق همواره یکی از دغدغه‌های اصلی نظام جمهوری اسلامی بوده است (قربانی سپهر و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۵).

۳-۳. امنیت پایدار مرزی

امنیت پایدار به‌عنوان پارادایمی نوین مطرح است که به تمام ابعاد و شاخص‌های امنیت توجه می‌کند و بر پوشش فضایی و اجتماعی عادلانه امنیت و نقش محوری مردم در استقرار آن استوار است. مناطق مرزی اکثر کشورها به دلیل برخی ویژگی‌ها و شاخص‌ها مانند فاصله زیاد از مرکز قدرت اقتصادی و سیاسی، انزوا، دوگانگی سیستمی و ویژگی‌های خاص اجتماعی و فرهنگی منطقه با چالش‌های مختلفی مواجه هستند (حمیدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۷).

مناطق مرزی در هر کشوری دارای ویژگی‌های خاصی می‌باشد و به طور اساسی با مناطق داخلی هر کشور تفاوت‌هایی دارند و از این رو یکی از مهمترین چالش‌هایی که در مناطق مرزی پیش روی کشورها وجود دارد، مسئله امنیت مناطق مرزی است (احمدی و دادجو، ۱۳۹۱: ۶۰).

امنیت مرزی در معنای محدود به معنای حفاظت از ساختار فیزیکی مرزهای یک کشور است. حتی اگر با این تعریف محافظه کارانه شروع کنیم، باید به سؤالاتی مانند اینکه مرز از کجا و در چه محدوده‌ای شروع و به پایان می‌رسد و چگونه و در چه سطحی باید از مرزها محافظت شود، توجه کرد. پرداختن به امنیت مرزها صرفاً در بعد فیزیکی آن یا تلاش برای ارائه راهکارهای امنیتی در حالی که مرزها را صرفاً ساختارهای فیزیکی تعریف می‌کنند، منجر به تحلیل محدود و در نتیجه ناکافی مشکلات و نیازهای امروزی در حوزه امنیت مرزها می‌شود. بنابراین امنیت مرزها را باید شامل عناصر اصلی و فرعی مختلف از نظر کمی و کیفی تعریف کرد. تجزیه و تحلیل‌ها و اجزای راه‌حل جداگانه باید برای هر یک از آن عناصر توسعه داده شود و تمرکز بر توسعه راه‌حل‌های داخلی و ملی باشد تا اطمینان حاصل شود که این راه‌حل‌ها می‌توانند به صورت جداگانه یا با هم اجرا شوند (Ozben, 2021: 279).

پایداری مفهوم جدیدی است که گسترش یافته و با موفقیت و اقبال فراوانی مواجه شده است و به دلیل ظرفیت‌هایی که در آن جمع شده است، در زمینه‌های مختلف به‌ویژه در موضوع، توسعه

یافتگی و در سطح جهانی و در محافل مختلف مورد توجه زیادی قرار گرفته است. بر این اساس، امنیت پایدار به درک جامعی اشاره دارد که براساس آن همه عوامل مؤثر سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، امنیتی و... در کنار یکدیگر مورد توجه قرار می‌گیرند. پایداری در کل به معنای موازنه پویا میان عوامل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و... در جوامع در شرایط زمانی مشخص و متناسب با ویژگی‌های خاص آن جوامع می‌باشد. پایداری، به سبب دامنه گسترده مباحثش، فراگیری مفاهیم به ویژه برای پرهیز از گرفتار شدن در تحلیل‌های یکسویه و پذیرش نقش عوامل مؤثر در این امر و اثر آنها بر یکدیگر، در عرصه امنیت ملی نیز با عناوین امنیت پایدار و امنیت ملی پایدار و با نگاهی به دگرگونی‌های آینده جهان، فصلی تازه در برابر ما گشوده است، بطوری که پایداری به شکلی فزاینده در حال مبدل گردیدن به راهبرد امنیت جهانی است (پولادی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۷). این دیدگاه با ارائه مفهوم مدیریت مرزی که بین امنیت و جریان قانونی افراد و کالاها تعادل ایجاد می‌کند، نگاه گسترده تری به مرزها دارد. این مفهوم بر این درک استوار است که تنش بین نیاز به جلوگیری از عبور افراد و کالاهای نامطلوب از مرزها و نشاط اقتصادی که یک کشور از طریق تجارت و سفر به دست می‌آورد وجود دارد. این دیدگاه با تکیه بر مفهوم مدیریت مرزی، فرصت‌هایی را برای تقویت امنیت و همزمان بهبود جریان مسافران و کالاهای مجاز از طریق سیاست‌ها، برنامه‌ها، مقررات و فعالیت‌های ملی پیشنهاد می‌کند (Gerstein et al, 2018:1).

امنیت پایدار شامل ورود به حوزه‌های جدیدی از مسائل مرتبط با امنیت است. این حوزه‌های جدید، مقوله امنیت را به بستری جدید می‌برند که تنها شامل حوزه‌های نظامی نمی‌شود. در این رویکرد نوین، حوزه‌های جدیدی از مسائل و مشکلات (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی) تعریف می‌شوند که در مطالعات آن‌ها به حوزه‌های جدید امنیت اشاره شده است. این محدوده جدید، طیفی از نیازها را نشان می‌دهد که تنها با اقدامات نظامی قابل دستیابی نیست، بلکه باید در چارچوب تقاضای جدید شهروندان معاصر که ابعاد منطقه‌ای، ملی و فراملی را در بر گرفته است، باز تعریف شود (بوزان و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸). تفاوت عمده و اصلی میان امنیت و امنیت پایدار را باید در گستره حوزه‌های درگیر در امنیت پایدار جستجو کرد که از حوزه امنیت ملی گسترده‌تر است. سطح تحلیل امنیت ملی پایدار، نه فرد و نه دولت، بلکه نظامی برآمده از تعامل و همکاری بین افراد و گروه‌هاست (پولادی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۸).

دیدگاه‌های نوین در زمینه حفظ و گسترش امنیت مرزها و مناطق مرزی بر اهمیت و ضرورت استراتژی توسعه پایدار مناطق مرزی استوارند. این دیدگاه‌ها مبتنی بر این واقعیت است که با توسعه سطوح اقتصادی و اجتماعی در مناطق مرزی، می‌توان امنیت پایدار را در این مناطق بوجود آورد (احمدی و دادجو، ۱۳۹۱: ۶۱).

۴. تحولات مرزی و چالش‌های ایران در سال‌های اخیر

کشور ما ایران به دلایلی از جمله گستردگی مرزها، همجواری با تعداد زیادی کشور، نابسامانی‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی در کشورهای همسایه، تحمیلی بودن غالب مرزها، تنوع گروه‌های فرهنگی، قومی و مذهبی و عدم تعادل منطقه خاورمیانه با مشکلات زیادی در کنترل و مدیریت مرزهای خود مواجه است. به گونه‌ای که می‌توان برخی از چالش‌های مرزی را بحران‌زا نامید (پیشگامی فرد و میرزاده کوهشاهی، ۱۳۹۳: ۶۲). در ادامه به بیان چالش‌های مرزی ایران با توجه به تحولات اخیر منطقه اشاره شده است.

۴-۱. به قدرت رسیدن طالبان در مرزهای شرقی کشور

افغانستان بیش از سه دهه است که به یک منبع امنیتی برای ایران مبدل شده است. جریان عبور فاقد نظارت و نامحدود افراد، مواد مخدر، اسلحه و پول در طول مرزهای افغانستان به یکی از عوامل بی‌ثبات‌کننده در کل منطقه و یکی از مهم‌ترین چالش‌های ایران، برای امنیت مناطق مرزی تبدیل شده است. افغانستان یک واقعیت ژئوپولیتیکی برای ایران است و ایران هرگز نمی‌تواند آن را نادیده بگیرد، ناامنی در این کشور برای ایران پیامدهای منفی فراوانی از جمله، تجارت مواد مخدر، قاچاق انسان و کالا و در کل ناامنی در مناطق مرزی را به همراه دارد (التیامی‌نیا و کامران، ۱۳۹۴: ۳۲۸). کشور افغانستان از نظر ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک در موقعیت ممتازی قرار دارد و هرگونه تحولات و تغییرات در این کشور اثرات قابل توجهی بر کشورهای هم‌جوار خواهد داشت. اولین دوره تنش در روابط دو کشور به سال ۱۹۶۲ برمی‌گردد، زمانی که تنش بین دو کشور بر سر مساله رود هیرمند اوج گرفت و این تنش در سطح داخلی و ملی تا امروز ادامه داشته است. دوره دوم به سال ۱۹۷۸ و تسلط گروه‌های کمونیستی در افغانستان و پس از آن به پیروزی انقلاب اسلامی در ایران باز می‌گردد که باعث تنش‌های جدی ایدئولوژیک بین دو کشور و قطع روابط بین دو کشور شد. سومین دوره تنش میان دو کشور به سال‌های ظهور و استقرار طالبان و تسلط آن بر افغانستان از سال ۱۹۹۶ باز می‌گردد که در جریان آن دیپلمات‌های ایرانی در مزارشریف کشته شدند و بحران بی‌سابقه‌ای در روابط دو کشور ایجاد شد. حضور ناتو و قدرت‌های خارجی در افغانستان نیز یکی از عواملی است که بر روابط دو کشور تأثیر گذاشته است. اشغال افغانستان توسط آمریکا و ناتو یک تهدید ایدئولوژیکی مهمی برای ایران ایجاد کرد (Hagiyusefi, 2011: 3).

تحولات اخیر در افغانستان نیز از جمله سقوط نظام جمهوری، خروج نیروهای خارجی از این کشور و استقرار مجدد طالبان نه تنها توازن منطقه‌ای را بر هم زده است، بلکه باعث شده است تا منطقه دچار مسایل امنیت شود. قدرت گرفتن طالبان در افغانستان، به همان اندازه که توانست به موقعیت جهانی آمریکا و متحدان غربی آن آسیب برساند، چالش‌های امنیتی را در منطقه در مقیاس

وسیع‌تری ایجاد کرده است و همه کشورهای همسایه افغانستان نگران افزایش ناامنی در مناطق مرزی خود با افغانستان هستند. روابط افغانستان با همسایگانش همواره فراز و نشیب‌های زیادی داشته و حتی گاهی از آن به‌عنوان یکی از عوامل تشدید جنگ در این کشور یاد می‌شود. اما مساله مرز و افزایش تنش با همسایگان پس از به قدرت رسیدن طالبان در سال ۲۰۲۱ این فرضیه را تقویت می‌کند که طالبان به دنبال ایجاد یک دشمن خارجی برای کسب مشروعیت داخلی با استفاده از شرایط ایجاد شده توسط جنگ و تقویت پایه‌های قدرت خود است. افزایش تنش‌ها فرصت سرکوب داخلی و فرصت استفاده از قدرتی فراتر از محدوده اختیارات قانونی برای حاکمان جدید افغانستان را به ارمغان می‌آورد. افزایش تنش‌های مرزی میان دولت طالبان و همسایگان افغانستان عوامل زیادی دارد که توجه قدرت‌های رقیب کشورهای قدرتمند منطقه را به خود جلب می‌کند. تسلط بر مسیرهای حمل و نقل مواد مخدر و دشوار کردن دسترسی نیروهای ضد طالبان به سلاح و دیگر امکانات مورد نیاز از جمله این عوامل است. اما درک این نکته مهم است که افزایش تنش‌های مرزی به سود افغانستان و حکومت طالبان نیست زیرا با اوج گرفتن خشونت‌ها در مناطق مرزی، امکان استفاده قدرت‌های منطقه از نیروهای ضد طالبان وجود دارد و در شرایطی خاص، حتی احتمال اقدام نظامی محدود علیه طالبان به خصوص از سوی کشورهای همسایه شمالی وجود دارد (شاهین، ۲۰۱۴:۲).

۴-۲. بحران کمبود منابع آبی

تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که تا سال ۲۰۵۰ بیش از ۱۵ درصد مردم جهان، که بیشترشان در خاورمیانه و آفریقا ساکن هستند، بحران و کمبود شدید آب را تجربه خواهند کرد. بحران آبی یکی از چالش‌های مهم برای نزاع و بحران‌های امنیتی بین‌المللی در آتی است. از نظر جغرافیایی، ایران در کمربند خشک و نیمه خشک جهان قرار دارد و متوسط بارندگی آن حدود ۲۴۰ میلی‌متر است که پایین‌تر از متوسط جهانی است. با وجود این که ایران بیش از دو درصد از سطح خشکی‌های زمین و همچنین یک درصد از جمعیت جهان را در اختیار دارد، با این حال تنها ۳۶ صدم درصد از بارندگی سالانه را دریافت می‌کند (رضایان و رضایان، ۱۳۹۵:۱).

در سال‌های اخیر، بحران کمبود منابع آب در اکثر نقاط جهان به حدی خود را نشان داده است که برخی از متفکران و محققان از احتمال جنگ‌های قرن ۲۱ سخن گفته‌اند، جنگی نه بر سر نفت یا زمین، بلکه بر سر منابع آب شیرین. منابعی که نه تنها منبع زندگی همه موجودات زنده هستند، بلکه عامل توسعه و رونق اقتصادی و صنعتی در جوامع امروزی هستند و تمدن‌های مبتلا به معضل کم‌آبی را ناتوان و گرفتار می‌سازند. این معضل در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا شدیدتر و آشکارتر

است و ایران نیز به علت قرار گرفتن در این منطقه، مستعد ابتلا به بحران کم‌آبی می‌باشد (زینتی فخرآباد و عسگری مقدم، ۱۴۰۰: ۲).

ایران به‌عنوان کشوری با تنش‌های آبی فراوان و واقع‌شده در منطقه بحرانی خاورمیانه، با دورنمایی نگران‌کننده روبه‌روست که در صورت نبود مدیریت صحیح و تنظیم سیاست‌های داخلی و بین‌المللی مطلوب برای آینده، با بحران‌های زیست‌محیطی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و حتی نظامی و امنیتی در داخل و خارج از مرزهای سیاسی مواجه خواهد شد. چالش‌های کم‌آبی در مرزهای کشور به این شکل است:

الف) چالش کم‌آبی در مرزهای شرقی و شمال شرقی ایران: در شمال شرق کشور دو کشور افغانستان (در موضع بالادستی) و ترکمنستان (در موضع پایین دستی) قرار دارند که به جهت قرار گرفتن در منطقه خشک و نیمه خشک، دچار کم‌آبی هستند. در این منطقه رشد بی‌رویه جمعیت، توزیع نامتناسب منابع آبی، وجود منابع آبی مشترک، سیاست‌های نادرست کشاورزی و نبود مدیریت صحیح بر منابع آب و همچنین عدم وجود موافقت‌نامه‌های بهره‌برداری چالش‌های جدی را بوجود آورده است. بر خلاف پیوندهای تاریخی و فرهنگی این سه کشور، همکاری‌های آنها بر سر حل این چالش چندان جدی نبوده است. به دلیل عدم همکاری افغانستان در ساخت سد دوستی که با همکاری بین دو کشور ایران و ترکمنستان صورت گرفته و اقدام افغانستان در ساخت و بهره‌برداری از دو سد بر روی رودخانه هریرود که بر شدت رواناب ورودی به سد دوستی تاثیر خواهد گذاشت معضلاتی بر ذخیره‌سازی و تنظیم منابع آبی و تأمین آب کشاورزی بوجود خواهد آورد.

ب) چالش کم‌آبی در مرزهای غربی و شمال غرب ایران: در این مرزها کشور ما با سه کشور ارمنستان، آذربایجان و ترکیه در مال غرب و کشور عراق در غرب دارای مرز مشترک است. در این منطقه پنج آبخوان مرزی وجود دارد که وسیع‌ترین آن آبخوان تارووس/زاگرس است که مابین کشورهای ایران، عراق و ترکیه مشترک است و ایران در این آبخوان در موضع بالادستی قرار دارد. در مابقی آبخوان‌های این منطقه، ایران در موضع پایین دستی قرار دارد، بنابراین رویکردهای متفاوتی در زمینه همکاری با دیگر کشورها و مدیریت این آبخوان‌ها مورد نیاز است.

۳-۴. جنگ دوم قره‌باغ و مرزهای شمالی کشور

از مجموع رودخانه‌های مرزی ایران سه رودخانه مرزی در شمال کشور قرار دارند. مرزهای شمالی کشور، اعم از مرزهای خشکی و رودخانه‌ای و نیز مرزهای دریای خزر، طی یک رشته رویدادهای در دوره روسیه تزاری و اتحاد جماهیر شوروی استقرار یافته‌اند. این بخش از مرزهای ایران همراه با تحولات بین‌المللی در دو سده نوزدهم و بیستم میلادی و با کاهش قدرت سلسله‌ها بویژه در دوره قاجار، روندی انقباضی بخود دیده که این امر باعث جدایی بخش‌هایی از کشور گردید.

همزمان با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، ایران با شماری از جمهوری‌های تازه استقلال یافته همسایه شد و ادعاهای ارضی و مرزی تازه‌ای شکل گرفت. ایران از سوی شمال با کشورهای ترکمنستان، ارمنستان و جمهوری آذربایجان هم مرز گردید و خط مرزی ایران و جمهوری‌های شوروی سابق که قسمتی از آن را مرز آبی دریای کاسپین و مرزهای رودخانه ای تشکیل می‌دهد، کلاً بیش از ۲۶۰۰ کیلومتر است (رضایی و کشور دوست، ۱۳۹۲:۱).

نزدیک به دو سال از جنگ دوم قره‌باغ می‌گذرد که از ۲۷ سپتامبر تا ۱۰ نوامبر ۲۰۲۰ میلادی به مدت ۴۴ روز طول کشید. این جنگ آثار و نتایج مهمی را در منطقه قفقاز به دنبال داشت که برخی از دلایل تنش‌های اخیر بین ایران و جمهوری آذربایجان نیز به همین امر برمی‌گردد. در چنین شرایطی، برداشت و نگرانی تهران این است که پس از جنگ دوم قره‌باغ که در مجاورت مرزهای شمال غربی ایران روی داد، جنگ دیگری بین دو کشور روی دهد. از این رو، تهران تهدید مرز مشترک ایران و ارمنستان را به منزله تهدیدی علیه امنیت ملی خود می‌بیند (ایراس، ۱۴۰۰:۱).

در این بین، چالش‌های ایران در ارتباط با این تنش‌های مرزی بین جمهوری آذربایجان و ارمنستان چیست؟ نخستین چالش ایران، قطع ارتباط ترانزیتی ایران از طریق ارمنستان است. حوادث مسیر ترانزیتی گوریس گاپان در تابستان ۲۰۲۱ نشان داد که تنش‌های مرزی بین ارمنستان و جمهوری آذربایجان به‌طور مستقیم بر مسیرهای ترانزیتی ایران در منطقه قفقاز تأثیر می‌گذارد. اقدام ایران برای تعریف جاده جایگزین تاتو در ارمنستان و نیز تعریف شش مسیر دریایی جدید در دریای خزر، به روشنی گویای نگرانی تهران از پیامدهای منفی این تنش‌ها بر مسیرهای ترانزیتی ایران در منطقه قفقاز است. چالش دوم ایران، تهدید و انسداد مرز زمینی مشترک ۳۸ کیلومتری ایران و ارمنستان در نتیجه اجرای کریدور زنگه زور مورد نظر جمهوری آذربایجان است.

تفسیر حداکثری و موسّع طرف آذری از این کریدور یا دالان در مقابل تفسیر حداقلی و مضیق طرف ارمنی از مسیر ارتباطی و دسترسی موجب شده است مرزهای ارمنستان و جمهوری آذربایجان بارها در معرض تنش و تهدید قرار بگیرد. به‌ویژه که الهام علی اف، رئیس جمهوری آذربایجان بارها تهدید به اقدام نظامی برای بازگشایی کریدور زنگه زور کرده است. چالش سوم ایران، تغییر موازانه قوا در منطقه قفقاز است. در این راستا، ایران این تحولات و تنش‌های مرزی بین ارمنستان و جمهوری آذربایجان را در یک تصویر بزرگ‌تر مورد ارزیابی می‌دهد که در آن ترکیه، اسرائیل و آمریکا نقش بسیار مهمی ایفا می‌کنند و در چارچوب این تصویر کلان، کریدور زنگه زور بخشی از مسیر ترانزیتی و عبوری ترکیه به‌عنوان عضو پیمان ناتو به منطقه قفقاز و دریای خزر در مجاورت مرزهای شمال غربی ایران نگریسته می‌شود. چهارمین چالش ایران نیز حضور نیروهای تکفیری، تروریستی و نیابتی است که با تشدید تنش‌های مرزی بین ارمنستان و جمهوری آذربایجان می‌تواند موجب وقوع یک «جنگ نیابتی توسط نیروهای نیابتی» در مجاورت مرزهای شمال غربی ایران شود (Kaleji, 2022:2).

۵. آینده پژوهی

آینده پژوهی^۱، بررسی نظام مندی آینده‌های ممکن و محتمل و آینده مطلوب، جهان‌بینی‌ها و پشتوانه‌های اساطیری آینده می‌باشد. بل^۲ (۲۰۰۳) بیان می‌دارد که آینده‌پژوهی حوزه‌ای می‌باشد که تفکری نظام یافته و آشکار در مورد آینده‌های بدیل یعنی آینده‌های ممکن^۳، آینده‌های محتمل^۴ و آینده‌های مرجح^۵ ارایه می‌کند. مالاسکا (۲۰۰۳) نیز آینده پژوهی را دانشی ارزش بنیان دانسته و اعتقاد دارد که این روش بدیل‌های گوناگون را در نظر گرفته و کنشگرانه آینده مطلوبی را به تصویر می‌کشد (علیزاده، ۱۴۰۱: ۸۷).

اهمیت آینده پژوهی این می‌باشد که فرصتی ساختاریافته جهت نگاه به آینده و بررسی نقش مؤلفه‌های موثر در آینده فراهم می‌آورد و بر این اساس زمینه و بستری مناسب را جهت سیاست گذاری در زمینه‌های گوناگون فراهم می‌سازد. مبانی و اصول آینده‌پژوهی سازوکاری منظم را از طریق تحت تأثیر قراردادن تصمیمات بلندمدت درخصوص تسهیل کردن فرآیندهای سیاست‌گذاری، زمانی که یکپارچگی و هماهنگی فعالیت‌ها در چندین بخش مختلف امری جهانی است ارائه می‌نماید (ملکی فر، ۱۳۸۶: ۴۶).

۶. روش پژوهش

هدف اصلی این پژوهش، آینده‌پژوهی از تحولات مرزی و چالش‌های ایران در تأمین امنیت پایدار مرزی است. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و با کمک روش توصیفی-تحلیلی آینده پژوهی شده است. آینده پژوهی به روش توصیفی، رویکردی تلفیقی نسبت به جهان است، با این هدف که از خلال یک پژوهش، به دیدگاهی اجمالی رسیده و بدون اینکه از واقعیات دور گردد، درمورد تحولات نظریه‌پردازی خواهد شد. سئوالی اصلی این پژوهش این بود که مهم‌ترین چالش‌های مرزی ایران در آینده چیست؟ و نقش آنها در تأمین امنیت پایدار مرزی کشور چگونه خواهد بود؟

بررسی آینده پژوهی این مطلب، با توجه به مبانی نظری و روش تحقیق مدنظر گرفته شده در این مطالعه بیان شده است. در این پژوهش به دلیل ماهیت موضوع مورد نظر از آنجا که روش‌های تحقیق کمی و کیفی به تنهایی توان مطالعه، تحلیل و بررسی در ارتباط با این موضوع را ندارند، از رویکرد آمیخته بهره گرفته شده است. بدین ترتیب در بخش کیفی این پژوهش جهت گردآوری

1. Futures Study

2. Bel

3. Possible futures

4. Probable futures

5. Preferable futures

اطلاعات از دو روش کتابخانه‌های و مصاحبه استفاده شد. در این پژوهش از روش کتابخانه‌ای برای جمع‌آوری اطلاعات در زمینه ادبیات و پیشینه پژوهشی استفاده گردیده و با مطالعه دقیق کتب، آثار و مقالات مرتبط با موضوع که توسط سایر محققین صورت گرفته و همچنین جستجو در اینترنت، اطلاعات مورد نظر، گردآوری و بر اساس مرور نظام‌مند منابع مرتبط تحولات اخیر مرزی مشخص و چالش‌های ایران در امنیت پایدار مناطق مرزی شناسایی و سپس از خبرگان این حوزه (۱۵ نفر از فرماندهان پاسگاه‌های مرزی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی با سابقه خدمت در مرزبانی مناطق مرزی مورد پژوهش) خواسته شد تا در ارتباط با ترتیب و توالی این موارد نظر دهند.

روش گردآوری داده‌ها از نوع کتابخانه‌ای و میدانی و ابزار گردآوری نیز مصاحبه، فیش برداری و پرسشنامه بوده است. روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز در این پژوهش بدین ترتیب بود که در مرحله اول به‌منظور شناسایی تحولات مرزی کشور در سال‌های اخیر از روش اسنادی و کتابخانه‌ای و مرور نظام‌مند ادبیات نظری و منابع مرتبط استفاده شد و در مرحله بعدی بعد از گردآوری اظهار نظر خبرگان در ارتباط با تحولات و چالش‌های پیش‌روی کشور در امنیت پایدار مناطق مرزی با استفاده از تکنیک دلفی به تجزیه و تحلیل بخش کیفی پرداختیم. همچنین از روش‌های آمار توصیفی شامل درصدهای فراوانی و آمار استنباطی از جمله آزمون کندال و با کمک نرم افزار آماری SPSS استفاده شد.

۷. محدوده مورد مطالعه

در تحقیق حاضر، سیر تحولات اخیر مرزهای کشور و چالش‌های مرزی در چند سال اخیر مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته شده است. مجموع مرزهای ایران ۸۷۵۵ کیلومتر مربع است که شامل ۲۷۰۰ کیلومتر مرز دریایی و ۱۸۹۳ کیلومتر مرز رودخانه‌ای و ۴۱۶۲ کیلومتر مرز خشکی می‌باشد. کشور ایران با هفت کشور مرز زمینی دارد که نشان از وسعت مناطق مرزی کشور است. طولانی‌ترین مرز زمینی مشترک ایران با عراق در غرب می باشد که ۱۶۰۸ کیلومتر است، پس از آن ترکمنستان در شمال شرق ۱۱۹۰ کیلومتر، پاکستان در جنوب شرق ۹۲۵ کیلومتر، افغانستان در شرق ۹۱۹ کیلومتر، جمهوری آذربایجان در شمال غرب ۷۵۷ کیلومتر، ترکیه در شمال غرب ۵۶۶ کیلومتر و در نهایت ارمنستان در شمال غرب ۴۵ کیلومتر است و بدین ترتیب این کشورها همسایه‌های زمینی ایران محسوب می‌شوند (زینتی فخرآباد و عسگری مقدم، ۲۰۱۴:۲). در مجموع ایران کشوری است که با ۱۵ کشور از یک سو مرز مشترک دارد و با دارا بودن ۱۶ استان مرزی با ۴۲ درصد جمعیت کشور و بیش از ۸ هزار کیلومتر خط مرزی، از سوی دیگر به دلیل وجود برخی تهدیدات سیاسی، نظامی علیه تمامیت ارضی کشور، از سوی برخی کشورهای همسایه، رفت و آمدهای غیرقانونی مهاجران، قاچاقچیان و گروه‌های متخاصم و عدم توسعه یافتگی، مناطق مرزی کشور را به مناطق

آسیب پذیر و بحران زا برای امنیت ملی کشور تبدیل کرده است و موضوع امنیت آن ها به موضوع امنیت ملی تبدیل شده است (لطفی، ۱۴۰۰:۹۳).

۸. بحث و یافته‌ها

در این بخش توزیع فراوانی خبرگان پژوهش شامل سن، سنوات خدمتی، تحصیلات و سابقه خدمت در مرزبانی های کشور در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱. تعداد و درصد فراوانی ویژگی های فردی خبرگان پژوهش

درصد فراوانی %	تعداد	شاخص	
۲۶,۷%	۴	سن	کمتر از ۴۰ سال
۴۰%	۶		۴۰ تا ۵۰ سال
۳۳,۳%	۵		بالای ۵۰ سال
۱۳,۳%	۲	سنوات خدمتی	کمتر از ۱۰ سال
۴۶,۷%	۷		۱۰ الی ۲۰ سال
۴۰%	۶		بیش از ۲۰ سال
۱۳,۳%	۲	تحصیلات	فوق دیپلم یا کمتر
۴۶,۷%	۷		لیسانس
۲۶,۷%	۴		فوق لیسانس
۱۳,۳%	۲		دکتری
۵۳,۴%	۸	سابقه خدمت در مرزبانی	۱ تا ۵ سال
۳۳,۳%	۵		۵ تا ۱۰ سال
۱۳,۳%	۲		بیش از ۱۰ سال
۱۰۰%	۱۵	مجموع	

در ادامه به بررسی چالش‌های ایران در تأمین امنیت پایدار مرزی از نظر خبرگان پرداختیم که در جدول (۲)، خلاصه آماره‌های مربوط به تحلیل پایایی مرحله دلفی را نشان می‌دهد.

جدول ۲. خلاصه آماره‌های توصیفی شناسایی چالش‌های ایران در تأمین امنیت پایدار مرزی

مولفه ها	تعداد	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	میانگین رتبه	ترتیب اهمیت براساس میانگین
ثبات درازمدت مناطق مرزی	۱۵	۴,۹۳	۰,۲۵	۴	۵	۷,۴۷	۳
مشکلات طبیعی (خشکسالی و کمبود آب)	۱۵	۴,۶۶	۰,۴۸	۴	۵	۶,۱۳	۵
تهدیدهای امنیتی و دفاعی	۱۵	۵	۰,۰۰	۵	۵	۷,۸۰	۱
شکاف های توسعه پایدار	۱۵	۵	۰,۰۰	۵	۵	۷,۸۰	۲
ناهنجاری های مرزی	۱۵	۴,۹۳	۰,۲۵	۴	۵	۷,۴۷	۴
برابری و عدالت	۱۵	۴,۰۶	۰,۲۵	۴	۵	۳,۱۳	۸
امنیت سیاسی و حکومت قانون	۱۵	۴,۱۳	۰,۳۵	۴	۵	۳,۴۷	۷
امنیت اقتصادی (مشخصه های اقتصادی)	۱۵	۴,۶۰	۰,۵۰	۴	۵	۵,۸۰	۶
تلقی مردم از مشروعیت حاکمیت و برقراری دموکراسی	۱۵	۴	۰,۰۰	۴	۴	۲,۸۰	۱۰
امنیت اجتماعی - فرهنگی	۱۵	۴,۰۶	۰,۲۵	۴	۵	۳,۱۳	۹
آلفای کروناخ			۰/۷۷۷			ضریب کندال	۰/۶۸۹

بر اساس نتایج این جدول، مقدار پایایی شاخص‌های پرسشنامه برابر ۰/۷۷۷ است. مقدار آلفای کروناخ نشان می‌دهد که مولفه‌های مدل از نظر خبرگان میزان پایایی بالایی برخوردار بوده و به عبارتی همسازی درونی بالایی جهت سنجش این شاخص‌ها دارند. همچنین مقدار میانگین به دست آمده برای هر سؤال نشان دهنده این است که اکثر پاسخگویان گزینه ی بسیار زیاد و زیاد را انتخاب کرده‌اند بنابراین سؤالات از انحراف معیار پایینی برخوردارند. این آماره نشان می‌دهد که در واقع سؤالات از پایایی قابل قبولی برخوردار هستند.

ضریب هماهنگی کندال، مقیاس اتفاق نظر بین اعضای پانل را نشان می‌دهد که با توجه به نتایج دلفی ۰/۶۸۹، اعضای پانل دارای اتفاق نظر اتفاق نظر متوسط نزدیک به قوی هستند. آزمون رتبه‌ای دلبیو کندال، به سنجش میزان توافق رتبه‌بندی‌ها در بین پاسخگویان می‌پردازد. در این آزمون، هر پاسخگو به‌عنوان یک قضاوت کننده یا رتبه دهنده، و هر گونه یا سؤال نیز به‌عنوان یک متغیر تلقی شده و در ادامه برای هر یک از این متغیرها، میانگین رتبه‌ها محاسبه می‌شود. آزمون دلبیو کندال علاوه بر معنی داری تفاوت یا عدم تفاوت میانگین رتبه ارزیابی‌ها؛ به اولویت‌بندی آنها نیز می‌پردازد. به‌عبارتی، این آزمون نشان می‌دهد که ارزیابی پاسخگویان در کدام بُعد مورد نظر مثبت‌تر و در کدام حوزه‌ها منفی‌تر است. برای رسیدن به این منظور، با توجه به جدول (۲) میانگین

رتبه مولفه‌های «تهدیدهای امنیتی و دفاعی» مقدار (۷,۸۰)؛ «شکاف‌های توسعه پایدار» مقدار (۷,۸۰)؛ «ثبات درازمدت مناطق مرزی» مقدار (۷,۴۷)؛ «ناهنجاری‌های مرزی» مقدار (۷,۴۷)؛ «مشکلات طبیعی (خشکسالی و کمبود آب)» مقدار (۶,۱۳) می‌باشد که این مولفه‌ها با اهمیت ترین موارد هستند که مورد تایید خبرگان می‌باشند.

۹. نتیجه‌گیری

اخیراً کشور ایران با چالش‌هایی جهت تأمین امنیت پایدار مرزی ناشی از تحولات مرزی روبه‌رو شده است که برخی از این چالش‌ها دارای اهمیت بیشتری هستند و از سوی دشمنان کشور برنامه‌ریزی شده‌اند و برخی نیز بنیادهای طبیعی دارند. با این حال جمهوری اسلامی ایران که در منطقه بی‌ثبات و پرخطر خاورمیانه، توانسه یکی از پایدارترین و امن‌ترین مرزهای زمینی را ایجاد نماید. این امنیت مرهون تلاش‌های گسترده و همه جانبه‌ای است که در کشور صورت گرفته است. پایداری و مفاهیم ترکیب شده از آن بخصوص امنیت پایدار، ناظر بر درک جامعی است که بر پایه آن به همه عوامل مؤثر سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، امنیتی و ... در کنار یکدیگر و در تعامل با هم توجه می‌گردد به این ترتیب امنیت پایدار به معنای موزانه‌ای پویا مابین عوامل مختلف و مؤثر اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و ... در جوامع در شرایط زمانی مشخص و با توجه به ویژگی‌های منطقه اشاره دارد. با توجه به تحولات اخیر مرزی، رهبری کنونی ایران به سه عامل اساسی که می‌تواند در تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی خلل ایجاد کند، باید توجه داشته باشد:

- وضعیت کنونی در افغانستان و به قدرت رسیدن طالبان
- آینده منابع آبی کشور و مشکل کمبود آب
- جنگ مابین آذربایجان و ارمنستان.

به قدرت رسیدن مجدد طالبان در افغانستان، فضای منطقه را امنیتی، و همسایگان افغانستان را به شدت در مورد مرزهای مشترک نگران کرد. برای ایران حفظ وحدت افغانستان زیر حکومت یک دولت قانونی و مردمی بسیار مهم است. تشدید تنش‌های مرزی با طالبان به نفع ایران نیست، زیرا منجر به بی‌ثباتی می‌شود و پیامدهای خطرناکی به همراه خواهد داشت. افزایش تنش‌های مرزی طالبان با کشورهای منطقه پیامدهای مخرب زیادی از جمله امنیتی شدن بیشتر منطقه، گسترش ناامنی، گسترش نفوذ شبکه‌های تروریستی، قاچاق کالا و سوخت، افزایش تردد اتباع بیگانه، قطع روابط اقتصادی و ... به وجود می‌آورد. توسعه پایدار منابع آبی یکی از اجزای اصلی توسعه پایدار است که در سلامتی بشر و تغییرات جمعیتی مؤثر است عاملی جهت توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشور خواهد بود. چالش‌های ایران در ارتباط با منابع آبی در مرزهای شرقی و غربی، شمال شرق و شمال غرب ایران به رشد بی‌رویه جمعیت، توزیع نامتناسب منابع آبی، وجود منابع آبی مشترک،

سیاست‌های نادرست کشاورزی در کشور و نبود مدیریت صحیح بر منابع آب و هم‌چنین عدم وجود موافقت‌نامه‌های بهره‌برداری و همکاری با کشورهای همسایه جهت مدیریت آبخوان‌های مرزی می‌باشد. جنگ دوم قره‌باغ ترکیبی از تهدیدها و چالش‌ها در تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی برای ایران به دنبال داشته است. نگرانی ایران از تغییر موازنه قدرت در منطقه قفقاز به نفع کشورهای آذربایجان و ترکیه، تغییر مرزهای بین‌المللی به‌ویژه با اجرائی‌شدن مسیر ارتباطی آذربایجان به نخجوان با رویکرد قهری در چارچوب کریدور یا دالان زنگه زور به نحوی که موجب انسداد یا تهدید مرز ۳۲۸ کیلومتری ایران و ارمنستان شود، حضور شرکت‌های اسرائیلی به موازات حضور نیروهای تروریستی و تکفیری خارج از منطقه در مجاورت مرز با ایران و پیامدهای اطلاعاتی و امنیتی آن برای ایران و همچنین اختلال در مسیر ترانزیتی و تجاری ایران در منطقه قفقاز از جمله تهدیدها و چالش‌هایی است که ایران بعد از جنگ دوم قره‌باغ با آن مواجه شده است.

به‌طور کلی، نتایج این پژوهش نشان داد که تهدیدهای امنیتی و دفاعی، شکاف‌های توسعه پایدار، ثبات درازمدت مناطق مرزی، ناهنجاری‌های مرزی و مشکلات طبیعی (خشکسالی و کمبود آب از جمله مهم‌ترین چالش‌های ایران در تأمین امنیت پایدار مرزی کشور می‌باشد که نشأت گرفته از تحولات مرزی اخیر بوده است. بعد امنیتی و ناهنجاری‌های مرزی از مهم‌ترین چالش ایران است و بر این اساس کشور باید توانایی خنثی کردن و مقابله با هر گونه تهدید نظامی و دفاع در مقابل نفوذ گروهک‌های تروریستی و ضد نظام را داشته باشد که ممکن است ابتدا افغانستان و حضور طالبان در این منطقه و یا حضور گروه‌های تکفیری، تروریستی و نیابتی است که با تشدید تنش‌های مرزی بین ارمنستان و آذربایجان نشأت بگیرد. از ابعاد مهم دیگر شکاف توسعه پایدار و ثبات درازمدت مناطق مرزی بوده است که می‌تواند ناشی از بروز حرکات تنش‌آمیز در افغانستان و برهم زدن خطوط مرزی و ترانزیتی ناشی از جنگ آذربایجان و ارمنستان باشد.

همانطور که بیان شد سیاست ایران در ارتباط با تنش‌های مرزی باید مبتنی بر بازدارندگی برای برهم زدن هرگونه حمله احتمالی و تضمین آمادگی کشور در صورت هرگونه شرارت باشد. در ارتباط با جنگ قره باغ پیشنهاد می‌گردد که ایران به طور مداوم و منظم از نتایج مذاکرات «کمیسسیون مشترک مرزی سوچی» بین ارمنستان، جمهوری آذربایجان و روسیه آگاهی پیدا کند. دوم این که تلاش شود «موافقتنامه تکمیلی بند نهم آتش بس قره باغ» تهیه و امضاء گردد تا به ابهامات و تفسیرهای متفاوت طرف‌های مناقشه در رابطه با نحوه دسترسی آذربایجان به منطقه برونگان نخجوان از جمله داخلی یا بین‌المللی بودن این مسیر، نظامی یا غیر نظامی بودن آن و نیز مالکیت آن پایان داده شود. از دیگر چالش‌های کشور خشکسالی و کمبود منابع آبی بوده است، جهت مدیریت منابع آبی کشور از جمله در حوضه‌های مشترک به عنوان عامل و فاکتوری مهم در روند شکل‌گیری چالش‌های منطقه‌ای و مرزی ایجاد یک سازمان منطقه‌ای در حوضه‌های آبی با مشارکت کشورهای همسایه جهت افزایش مذاکرات و تعاملات پیشنهاد می‌گردد.

منابع

- احمدی، حسن؛ دادجو، روزبه (۱۳۹۱). توسعه پایدار مناطق مرزی، راهبرد اساسی حفظ امنیت مرزها، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت، چالشها و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- ایراس (۱۴۰۰). تأملی بر تحولات منطقه قفقاز یک سال پس از جنگ دوم قره‌باغ، روزنامه شرق، شماره ۳۰۲۹۶.
- بوزان، باری؛ ویور، الی؛ دووید، پاپ (۱۳۹۲). چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت، تجربه علیرضا طیب، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پولادی، حسن، کشاورزیان، محمد مهدی، خان محمدی، هادی، اصلی پور، حسین. (۱۳۹۵). الگوسازی عوامل تأمین کننده امنیت پایدار مرزهای شرقی ایران. مطالعات راهبردی سیج، دوره ۱۹، شماره ۷۲، صص ۱۴۹-۱۲۵.
- پیشگامی فرد، زهرا؛ میرزاده کوهشاهی، مهدی (۱۳۹۳). تبیین عوامل مؤثر در بحران زایی و مدیریت مرزهای ایران و پاکستان، جغرافیا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۳۶، صص ۸۰-۶۱.
- تکمیل همایون، غلامحسین (۱۳۸۰). مقدمه ای درباره جغرافیای استراتژیک، فصلنامه رشد آموزش جغرافیا، شماره ۴، صص ۶۸.
- التیامی نیا، رضا، کامران، حسن (۱۳۹۴). امنیت ملی و فضاهای پیرامونی ایران، چالش های پیش رو مطالعه موردی: شرق ایران و افغانستان، نشریه جغرافیا، دوره ۱۳، شماره ۴۷، صص ۳۵۴-۳۲۵.
- ثنائی پور، هادی، زبودار، مهدی (۱۴۰۰). راهبردهای تأمین امنیت ملی پایدار در مناطق مرزی کشور با رویکرد سیاستهای کلی، فصلنامه سیاستهای راهبردی و کلان، دوره ۹، شماره ۴، صص ۶۸۴-۶۵۹.
- حمیدی، اکبر، اصائلو، علی، امینی، داود (۱۳۹۸). برنامه ریزی راهبردی امنیت پایدار در منطقه مرزی رود ارس، پژوهش نامه مطالعات مرزی، سال ۷، شماره ۲، صص ۲۶-۱.
- رضازاده، زهره، شاطری، مفید، راستی، عمران (۱۳۹۳). اقدامات توسعه ای و نقش آن در تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی، فصلنامه مطالعات فرهنگی - اجتماعی خراسان، دوره ۹، شماره ۳۳، صص ۷۲-۴۹.
- رضایان، احد، رضایان، علی حسین (۱۳۹۵). آینده پژوهی بحران آب در ایران به روش سناریوپردازی، اکوهیدرولوژی، دوره ۳، شماره ۱، صص ۱۷-۱.
- رضایی، ایما، کشور دوست، علیرضا (۱۳۹۲). نگاهی بر تحولات ژئوپلیتیکی مرزهای شمالی ایران، نشریه فضای جغرافیایی، دوره ۱۳، شماره ۴۲، صص ۱۵-۱.
- زینتی فخرآباد، محمد مهدی، سگری مقدم، مصطفی، (۱۴۰۰). آینده پژوهی پیامدهای امنیتی بحران منابع آبی در نواحی مرزی ایران، جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۴، شماره ۳، صص ۱۷-۱.
- شاهین، حسیب اله (۱۴۰۱). بررسی چرایی تنش های مرزی حکومت طالبان با همسایگان، موسسه مطالعات راهبردی شرق.
- علیزاده، عظیم (۱۴۰۱). تبیین عوامل مؤثر در آینده پژوهی راهبردی دفاعی، فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، دوره ۸، شماره ۳۰، صص ۱۱۴-۸۱.

قربانی سپهر؛ آرش، قربانی؛ سپهر، پریسا؛ دانشور، پروین(۱۳۹۸). تهدیدهای امنیتی مانعی در تحقق توسعه پایدار مناطق مرزی نمونه‌پژوهی: جنوب شرق کشور، فصلنامه جغرافیای نظامی و امنیتی، دوره ۲، شماره ۶، صص ۱۴۶-۱۱۳.

لطفی، حیدر(۱۴۰۰). چالش‌های امنیت ملی در مرزهای ایران و ترکیه. مطالعه موردی: اقتصاد مرزی مرز بازرگان، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال ۱۱، شماره ۳۹، صص ۱۱۰-۹۱.

ملکی فر، عقیل (۱۳۸۶)، بررسی و تبیین شاخص‌های طراحی در مدیریت آینده نگر، پروژه تحقیقاتی، تهران: وزارت دفاع

Alkire, S. (2003), *A Conceptual Framework for Human Security*, Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, CRISE Queen Elizabeth House, University of Oxford.

Chang, B., (2010), *The power of geographical boundaries: Cultural, political, and economic border effects in a unitary nation*, Graduate Theses and Dissertations. 11344.

Emile, G, I (2008). *I'''' ieii llll ceciii t iiiii yy: Ottttt ttt ties Challenges*, Real Instituto Elcano, Workinkg Paper.

Flint, C(2006). *Introduction to Geopolitics*, Rutledge, London.

Gerstein, Daniel M., Anthony Atler, Aaron C. Davenport, Beth Grill, Amanda Kadlec, and William Young, (2018) *Managing International Borders: Balancing Security with the Licit Flow of People and Goods*. Santa Monica, CA: RAND Corporation,

Gregory, D., Johntson, R., and Pratt, G.(2009). *The Dictionary of Human Geography*. New York. John Wiley.

Hagiyusefi, a(2011), *iran foreign policy in Afghanistan: current situation and future prospects*, pp: 1-20;

Janparvar, M., Hosseinpour Motlagh, M., & Mehro, A. (2013). *Border Management; as Strategy of States to Maintain Order and Security in the Country*. *Geopolitics Quarterly*, 9(32), 58-82.

Kll eji ()))))I'''' ceccett i Cccesss ff rrrrer rieiii iiiii Between Armenia and the Republic of Azerbaijan: Valdai Discussin Report.

Malaska, Pentti (2003). *Futures and Penetration to the Futures*, Acta Futura Fennica, Helsinki.

Obbe O ()))))iiiiiii iii kkkkek rrrrer rceciiii t Defesse Ittttt tt : Current Evaluations. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 2(26), 277-298.

Pullin, A.S., Bangpan, M., Dalrymple, S. (2013). *Human well-being impacts of terrestrial protected areas*. *Environ Evid*, 2(19), 1-41.

You, Z., Yang, H and Fu, M.(2018). *Settlement intention characteristics and determinants in floating populations in Chinese border cities*. *Sustainable Cities and Society*. 39: pp. 476-486.

Research Article

Future research of border developments and Iran's challenges in providing stable border security of the country

Majid Safari Sofiani¹

Date of received: 2024/04/08

Date of Accept: 2024/05/09

Abstract

Border security is always considered as one of the most basic and important elements of the life of the countries, and therefore the most important concern of the governments has been to ensure the stable security of these areas. Our country, Iran, due to its special geographical, historical, religious, political and economic characteristics, has been among the countries that have always been interfered by the superpowers. In this regard, Iran's border areas have been affected by security threats in various ways, and in recent years, the border developments in the region have caused challenges to establish security in the country's border areas. This research was carried out with the aim of studying the future of border developments and Iran's challenges in providing stable border security of the country in the form of descriptive-analytical research, and it was practical in terms of its purpose, and with the help of the Delphi technique, it was used to identify and rank the country's challenges in providing stable border security. has been The statistical population consisted of 15 commanders of border posts of the Islamic Republic of Iran's police forces with experience in border guarding as experts in the research. The results of this research, while determining the re-establishment of the Taliban in Afghanistan, the problem of lack of water resources in the country and the war between Azerbaijan and Armenia as the recent border developments of Iran, showed that the most important challenges of Iran in providing stable border security of the country are security and defense threats, gaps Sustainable development is the long-term stability of border areas, border anomalies and drought and water shortage. Based on this, it is predicted that in the future, these developments will play a more colorful role in Iran's challenges in establishing stable border security in the country, and in this regard, it is suggested to adopt related policies to manage these developments.

Keywords: Border developments, sustainable security, Iran's border areas, future studies.

¹. PhD in Management, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran.
Email: fatmhsfry336@gmail.com

Copyright © 2010, KSSI (Karimeh Strategic Studies Institute Of Shiraz). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material.

Citation (APA 6th ed. / APSA)

Safari Sofiani, Majid (Spring 2024). "Future research of border developments and Iran's challenges in providing stable border security of the country" *Quarterly Journal of Research in History, Politics and Media*. Vol. 7, Num. 1, S.No. 25, pp. 131 - 158.

References

- Ahmadi, Hassan, Dadjo, Rozbeh (2013). *Sustainable development of border areas, the basic strategy of maintaining border security, National Conference of Border Cities and Security, Challenges and Approaches, University of Sistan and Baluchistan. (in Persian)*
- Alizadeh, Azim (1401). *Explanation of the effective factors in defense strategic future research, Scientific Quarterly of Sacred Defense Studies, Volume 8, Number 30, pp. 81-114. (in Persian)*
- Alkire, S. (2003), *A Conceptual Framework for Human Security, Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, CRISE Queen Elizabeth House, University of Oxford.*
- Bozan, Barry, Weaver, Eli, Dewilde, Pope (2012). *A new framework for security analysis, Tjerkh Alireza Tayeb, Tehran: Research Institute of Strategic Studies.*
- Chang, B., (2010), *The power of geographical boundaries: Cultural, political, and economic border effects in a unitary nation, Graduate Theses and Dissertations. 11344.*
- Completing Homayoun, Gholam Hossein (2008). *An introduction to strategic geography, Geography Education Quarterly, No. 4, p. 68. (in Persian)*
- Eltiaminia, Reza, Kamran, Hassan (2014). *Iran's national security and surrounding areas, the challenges ahead, a case study: Eastern Iran and Afghanistan, Geography Magazine, Volume 13, Number 47, pp. 354-325. (in Persian)*
- mmile))))) I''' ieii llll ceciii t iiiii yy: OTTTT ttt ties
 Challenges, Real Instituto Elcano, Working Paper.
- Eras (1400). *A reflection on the developments in the Caucasus region one year after the second Karabakh war, Shargh newspaper, number 300296. (in Persian)*
- Flint, C (2006). *Introduction to Geopolitics, Rutledge, London.*
- Gerstein, Daniel M., Anthony Adler, Aaron C. Davenport, Beth Grill, Amanda Kadlec, and William Young, (2018) *Managing International Borders: Balancing Security with the Licit Flow of People and Goods. Santa Monica, CA: RAND Corporation,*
- Ghorbani Sepehr, Arash, Ghorbani Sepehr, Parisa, Danshur, Parvin (2018). *Security threats are an obstacle in the realization of sustainable development of the border areas, a case study: Southeast of the country,*

- Quarterly Journal of Military and Security Geography, Volume 2, Number 6, pp. 113-146. (in Persian)*
- Gregory, D., Johntson, R., and Pratt, G.(2009). *The Dictionary of Human Geography*. New York. John Wiley.
- Hagiyusefi, a(2011), *iran foreign policy in Afghanistan: current situation and future prospects*, pp:1-20;
- Hamidi, Akbar, Asanlo, Ali, Amini, Daud (2018). *Strategic planning of sustainable security in the Aras River border region, Research Journal of Border Studies, Year 7, Number 2, pp. 1-26. (in Persian)*
- Janparvar, M., Hosseinpour Motlagh, M., & Mehro, A. (2013). *Border Management; as Strategy of States to Maintain Order and Security in the Country. Geopolitics Quarterly, 9(32), 58-82.*
- Kll eji ()))))I'''' ceccett i Ccccerns of Border Tensions Between Armenia and the Republic of Azerbaijan: Valdai Discussin Report.
- Lotfi, Haider (1400). *National security challenges on the borders of Iran and Türkiye. Case study: Marz Bazargan border economy, Journal of Geographical Survey of Space, Year 11, No. 39, pp. 91-110. (in Persian)*
- Malaska, Pentti (2003). *Futures and Penetration to the Futures, ActaFuturaFennica, Helsinki.*
- Malekifar, Agil (2016), *review and explanation of design indicators in prospective management, research project, Tehran: Ministry of Defense. (in Persian)*
- Obbe O ()))))iiiiiii iii kkkkekk rrrrer wcciii t Defesse Ittttt tt : Current Evaluations. *Perceptions: Journal of International Affairs, 2(26), 277-298.*
- Pishgami Fard, Zahra, Mirzadeh Kohshahi, Mehdi (2013). *Explanation of the effective factors in the creation of crisis and the management of borders between Iran and Pakistan, Geography and Development, year 12, number 36, pp. 61-80. (in Persian)*
- Poladi, Hassan, Kavrazian, Mohammad Mehdi, Khan Mohammadi, Hadi, Aslipour, Hossein. (2015). *Modeling the factors providing stable security of Iran's eastern borders. Basij Strategic Studies, 2. 19, No. 72, pp. 125-149. (in Persian)*
- Pullin, A.S., Bangpan, M., Dalrymple, S. (2013). *Human well-being impacts of terrestrial protected areas. Environ Evid, 2(19),1-41.*
- Rezaei, Ima, Kashordoost, Alireza (2012). *A look at the geopolitical developments of Iran's northern borders, Geogeographic Space Magazine, Volume 13, Number 42, pp. 1-15. (in Persian)*
- Rezayan, Ahad, Rezayan, Ali Hossein (2015). *Prospective research of water crisis in Iran by scenario method, Ecohydrology, Volume 3, Number 1, pp. 1-17. (in Persian)*
- Rezazadeh, Zohra, Shatri, Mofid, Rasti, Imran (2013). *Development measures and its role in providing stable security in border areas, Khorasan Cultural-Social Studies Quarterly, Volume 9, Number 33, pp. 72-49. (in Persian)*

- Sanaipour, Hadi, Zivodar, Mehdi (1400). Strategies for providing stable national security in the country's border areas with a general policy approach, Strategic and Macro Policy Quarterly, Volume 9, Number 4, pp. 659-684. (in Persian)*
- Shahin, Haseeb Elah (1401). Investigating the reasons for border tensions between the Taliban government and its neighbors, Sharq Institute for Strategic Studies. (in Persian)*
- You, Z., Yang., H and Fu, M.(2018). Settlement intention characteristics and determinants in floating populations in Chinese border cities. Sustainable Cities and Society. 39: pp. 476-486.*
- Zinati Fakhraabad, Mohammad Mahdi, Asgari Moghadam, Mustafa, (1400). Future research of the security consequences of the water resources crisis in the border areas of Iran, Geography and Human Relations, Volume 4, Number 3, pp. 1-17. (in Persian)*

پروفیسر کاہنشاہ علوم اسلامی و مطالعات اسلامی

برائے اعلیٰ تعلیم اسلامی